

ACTA POLITOLOGICA

www.acpo.cz

RECENZOVANÝ ČASOPIS | PEER-REVIEWED JOURNAL

2017 | Vol. 9 | No. 2 | ISSN 1803-8220

SARTORI, Giovanni (2015). *La corsa verso il nulla. Dieci lezioni sulla nostra società in pericolo. (Cesta směrem nikam. Deset lekcí o naší společnosti v nebezpečí)*. Milano: Mondadori, 105 s. ISBN 978-880-4658-146.

RECENZE MARKÉTY ZAPLETALOVÉ A EVY LEBEDOVÉ

Tento článek podléhá autorským právům, kopírování a využívání jeho obsahu bez řádného odkazování na něj je považováno za plagiátorství a podléhá sankcím dle platné legislativy.

This article is protected by copyright. Copying and use of its content and presenting it as original research without proper citation is plagiarism, which is subject to legal sanctions.

Katedra politologie Institutu politologických studií
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy

Department of Political Science, Institute of Political Studies
Faculty of Social Sciences, Charles University

SARTORI, Giovanni (2015). *La corsa verso il nulla. Dieci lezioni sulla nostra società in pericolo. (Cesta směrem nikam. Deset lekcí o naší společnosti v nebezpečí)*. Milano: Mondadori, 105 s. ISBN 978-880-4658-146.

Starého pána stojí za to číst i v parném létě: Sartori ve své nové knize kritikou nešetří

Giovanni Sartori¹ (1924) patří již dlouho k legendám světové politologie, je autorem množství zásadních vědeckých publikací, jež posunuly zkoumání v oblasti politických věd a ovlivnily generace mladších politologů a sociálních vědců. Je stálou součástí politického diskurzu nejen prostřednictvím svých formujících děl,² ale také jako aktivní komentátor vývoje italské politické scény - od počátku 90. let píše úvodníky pro deník *Corriere della Sera* (s nímž ovšem spolupracoval již dříve) a své úvahy věnuje i celé řadě dalších otázek.

Svou zatím poslední knihu z léta roku 2015 Giovanni Sartori sám nazývá „slátaninou“, jež vznikla vnuknutím jeho „*atavistického sklonu rozporovat věci*“. V doslovu říká, že byl jasně upozorněn na skutečnost, že v létě už nikdo o vážných věcech nečte, neb všichni „*okukují poprsí a nahé ženy a jsou strženi lavinami zkrášlovacích kúr*“. Dodává, že jeho tyto činnosti unavily již v červnu, a tudíž se rozhodl zjistit, zda je tvrzení o neslučitelnosti horka a seriózní četby pravdivé. S lehkou dávkou ješitnosti později pro deník *Il Fatto Quotidiano* doplnil: „*(...) nastal moment, abych i já zakusil rozechvění z toho, že zůstanu neprodán*“ (Caporale 2015).

Výsledkem se stala formátem drobná publikace, jejíž název by se dal přeložit jako *Cesta směrem nikam*³, s podtitulkem *Deset*

lekcí o naší společnosti v nebezpečí. Giovanni Sartori v ní potvrzuje svou pověst vynikajícího politologa a skvělého spisovatele, ale zejména sžíravého kritika a komentátora schopností současných západních liberálních demokracií řešit aktuální výzvy a zásadní společenské a politické otázky.

Jak název napovídá, kniha sestává z deseti kratších esejí, v nichž se, s mnoha odkazy na svá předchozí díla a myšlenkové počiny, zamýšlí nad některými akutními problémy, ale rovněž nad otázkami a tématy, která patří k základním úvahám o povaze politiky a politické změny. Rovněž svým geograficko-předmětným a časovým vymezením se jedná spíše o rozevřenou konstrukci, kdy některá témata odrážejí široký společensko-historický rozměr, jindy naopak problémy osvětluje v konkrétním aktuálním kontextu italské politiky.

Nejen, že se Sartori nevyhýbá společensky bolavým a vibrujícím otázkám, podstatné je rovněž to, jakým způsobem je zpracovává. Sartoriho jazyk je britký a oplývá mnohdy jemnými ironickými až sarkastickými podtóny, ovšem jeho schopnost logické argumentace zůstává brilantní, s obvyklou zálibou a tvrdošíjnou urputností stavící na terminologické čistotě. Dalo by se říci, že stále píše s vášní, s vášní pro hledání odpovědí a revidování těch považovaných za již nalezené. Neotřelý náhled na otázky, schopnost reformulovat a znovu reflektovat vlastní závěry a myšlenky obsažené v jeho starších vědeckých pracích, stejně jako zájem o nová témata dokládající jeho intelektuální vitalitu, jsou obdivuhodné. S jeho konkluzemi není nutné souhlasit, což však nijak neoslabuje inspirativnost Sartoriho myšlenek a precizní argumentace, které nás nutí promýšlet a znovu nahlížet.

¹ Giovanni Sartori zemřel před publikováním tohoto článku, 4. dubna 2017 (*poznámka redakce*).

² Sartoriho žák Gianfranco Pasquino označuje jeho díla za přelomová - „*path-breaking books*“ (Pasquino 2009: 168, cit. dle Kubát 2015: 12).

³ Obdobně negativisticky se Sartori již před lety vyjádřil ve vztahu k samotnému vědnímu oboru politologie. Ve svém článku, z roku 2004 s názvem *Kam kráčí politická věda?*, odpovídal: „*Nekráčí nikam*“ (Sartori 2004: 786). Tentokrát však svou skepsi vztahuje k západní demokratické společnosti jako celku.

Do první kategorie úvah o obecnějším upořádání politických věcí patří hned úvodní esej s názvem *Parabola dvouožce bez peří*, v níž se vrací ke svým konceptům demokracie a/nebo svobody protektivní či defenzivní a distributivní a otázce vzniku a vývoje státu liberální demokracie jakožto výsledku schopnosti abstraktního myšlení, narušeného zrozením *homo videns*. Tato nová (nikoliv vývojově vyspělejší) forma *homo sapiens* vznikla působením televize a vlivem internetu, které „*produkují obrazy a smazávají koncepty*“, čímž „*atrofuje naše schopnost chápání*“ (Sartori 2015: 12). *Homo videns* je také ústředním tématem jeho starší a velmi populární publikace z roku 1997 s názvem *Homo Videns. Televisione e Post-Pensiero*. Politickému vlivu televize, který Sartori vnímá jako negativní, neboť televize je podle něj médiem „*povrchním, nezodpovědným a populistickým*“ (Sartori 2001: 155), se věnuje i ve svém článku *Videopolitica* z roku 1989. Sartori v těchto textech neupírá televizi její roli významného masového komunikačního prostředku. Souhlasí s tím, že televize dokáže přinést informace většímu množství lidí než tisk, nicméně domnívá se, že její informace jsou povrchní a zejména emocionálně podbarvené: „*Obrazy, které budí soucit nebo hněv, které ale problémy ,rozjítřívají’ neúměrně naší schopnosti je řešit. (...) Homo videns vidí bez možnosti porozumění. Většina z toho, co se mu ukazuje, má malý význam a to, co je významné, je vysvětleno v nejlepším případě nedostatečně*“ (Sartori 2001: 155).

Jakkoli Sartori dokázal již při formulování svých konceptů *homo videns*, *videopolitiky*, *videodemokracie* a *videoobčana* předjímat, že jde o mediální revoluci, patrně ani sám netušil, jak relevantní a vlastně svým způsobem prorocké se o další dvě desetiletí stanou mnohé jeho myšlenky týkající se videopolitiky v souvislosti s nástupem sociálních sítí a videokanáů, jako je např. Youtube. Je tak poněkud s podivem, že Sartorio kniha o *vi-*

deopolitice a *homo videns*, jako člověku utvářeném televizí a obrazy, dosud nebyla přeložena ani do angličtiny, natož do češtiny, byť by řada Sartoriho tehdejších postřehů mohla být aplikovatelná i na roli digitálních a sociálních médií v současných západních společnostech.

Koncept revoluce

I v další kapitole (*Pravé a falešné revoluce*) se zabývá jedním z velkých politických témat, jímž je otázka revoluce. Znovu se zamýšlí nad definičním vymezením revoluce a klade si otázku: které revoluce byly ty „*pravé*“? A které pak jsou těmi falešnými? Jaké hlavní nutné atributy musí událost naplňovat, abychom ji mohly označit za skutečnou revoluci? Význam slova revoluce změnila Francouzská revoluce, od tohoto momentu se jedná o akt znamenající „*tříštivý střet*“, „*přerušování*“, „*přesněji útok-dobytí směřující ze zdola moci, jenž pak přináší restrukturuaci moci*“ (Sartori 2015: 16). Marxismus následně k tomuto základu přidává dvě novinky: zaprvé, tvrzení, že „*revoluce, které nejsou levicové, nejsou pravými revolucemi*“ (toto „*zlevicování*“ konceptu pak mizí spolu s pádem Berlínské zdi); zadruhé, dochází k rozšíření definice tím, že pro marxisty „*se revoluce neuzavírá dobytím moci a zavedením nového politického řádu*“, ale „*pravá revoluce’ musí rovněž přinést nový ekonomicko-sociální řád*“ (Sartori 2015: 17). Tuto marxistickou definici pak označuje jako definici „*všezahrnující*“, tj. slučující politiku i dimenzi sociální. „*Na první pohled je tento dodatek přesvědčivý. I já jsem se v minulosti domníval, že revoluci je možné vymezit dvěma definicemi, jednou úzkou (politicky vymezenou) a druhou všezahrnující (ekonomicko-sociální) za předpokladu, že obě budou rozlišovány a správně používány. Ale nyní vím, že mi něco uniklo*“ (Sartori 2015: 18). To, co uniká, je skutečnost, že zatímco politicky definovaná revoluce předpokládá jasný začátek a konec dané události spojený s porážkou poraženého a vítězstvím vítěze,

„širší“ definice naopak znamená „revoluci bez konce“, „revoluci, která nekončí nikdy, a tudíž se blíží teorii permanentní revoluce“ (Sartori 2015: 18). Ovšem tím hlavním momentem tady není skutečnost, jestli revoluce má další socio-ekonomickou kapitolu („je dost zjevné, že ve skutečnosti tomu tak je vždycky“), ale zda se nastolování nového socio-ekonomického rámce děje s využitím „revolučních metod“, „za cenu všech těch mrtvých, zabitých, protože je pohodlné je zabít (a to bez konce)“. „Je tedy skutečně důležité odlišit revoluci od stavu po ní a omezit se na úzké a přesné vymezení revoluce. Pokud je vyznačení hranice mezi revoluční událostí a post-revoluční vládou (v případě vítězství revoluce a proměny státu) smazáno, ‚nepřetržitá revoluce‘ se stává ospravedlněním pro ‚nepřetržitou diktaturu‘. Děkuji mockrát, ale tohle ne. Pokud se chce trvat na tvrzení, že revoluce politická je revoluce ‚nekompletní‘, tím hlavním momentem je – opakují – že pokračování revoluce v kontextu ekonomicko-sociálním nemusí probíhat s použitím násilných metod revolučního aktu samotného. Jinak dojde k samodestrukci revoluce: tím spíše se stává permanentní (a tudíž je zde pokračující násilí), a tím více požívá vlastní děti či lépe děti, které by mohla zplodit“ (Sartori 2015: 19-20).

Další momentem, jenž Sartori zvažuje, je myšlenka nutnosti násilí jako součásti revoluce. Zabývá se nastolením a vývojem přesvědčení, že skutečná změna bez násilí není možná, a myšlenky, že revoluce je sama o sobě kreativním aktem, která se stala „ústřední ideou kultury revoluce“. Aby mohlo být výsledkem revoluční destrukce vytvoření/kreace, však Sartori striktně podmiňuje: „Argumentem není, že z ‚jakékoliv‘ revoluce vzejde kreativní počín. (...) Naopak kreativní jsou pouze ty revoluce, které umožní vzniknout něčemu, co bylo připraveno se zrodit. Zatímco násilí samo o sobě je destruktivní (...) revoluce je kreativní v tom smyslu, že odstraní to, co aktu vytvoření brání. Ale pokud

nic nepředchází, nic nenásleduje. Sama o sobě je revoluční událost pouze odblokovací. Ale to není všechno. Aby byla kreativní, nestačí, aby odblokovala; je třeba, aby stát přeformovaný revolucí nebyl státem blokujícím. Podmínky jsou tedy dvě: zaprvé, že je zde dítě připravené, aby vyrostlo; a pak, že nebude nastolen Herodes, který ho zabije“ (Sartori 2015: 25-26). Následně Sartori rozebírá některé (hlavní) revoluce od Francouzské po marxisty inspirované, přičemž upozorňuje na pomýlenost minulého století v měření autenticity revoluce množstvím prolité krve („skutečností je, že revoluce kreativní skoro vždy prolily krve málo“) a dále klade otázky ohledně nutnosti platnosti definičních atributů revoluce (skutečně musí vycházet „zdola“ a revoluce „shora“ je či není revolucí?). V závěru Sartori upozorňuje, že „post-ideologické myšlení“ nabízí možnost promyslet koncept revoluce znovu od počátku, přičemž sám se omezuje na upozornění, že „interpretace konceptu závisí z velké části na tom, kterou z (definičních) charakteristik považujeme za ústřední. (...) Ale ať už začala shora či zdola, žádná revoluce nebyla ‚kreativní‘ díky tomu, jak násilně se vyvinula a kolik krve prolila“ (Sartori 2015: 34-35). A to je hlavním bodem jeho úvahy.

Pomýlené italské volební zákony

Ke své oblíbené otázce italského volebního systému, která je podle něj zároveň důležitou součástí vysvětlení úpadku italské politiky, se vrací v kapitole III. „Mnohokrát jsem opakoval, že autentický způsob, jak umožnit voličům vyjádřit své preference kandidátům existuje. Ale nikdy jsem to neupřesnil. Pravdou je, že bych musel podat výčet, kolik pomýlených a škodlivých volebních zákonů jsme za poslední desetiletí nasbírali. Pomáhá připomínání chyb, abychom se jich vyvarovali? V Itálii v žádném případě“ (Sartori 2015: 37). Přesto se o to pokusil. Je poměrně známo, že Sartori upřednostňuje dvoukolový

většinový systém⁴ (viz např. v knize *Srovnávací ústavní inženýrství*, 1997). „Navrhoval jsem jej několikrát, ale naši zákonodárci jej nechtějí. Tak jako nechtějí pochopit, že dvoukolový systém je také indikátorem preferencí. Musím to zase vysvětlovat? Pro lásku k vlasti, asi ano. Začnu připomínkou, že většinový dvoukolový systém (fungující dobře v V. francouzské republice) je v prvním kole jako systém proporční: každý volič svobodně vyjádří svou první preferenci, a tím se jeho volba stane součástí volebního mechanismu. Tohle je zjevně mechanismus, jenž brání vyjádření preferencí ze všech nejméně. Předpokládáme, že například mou volbou by byl Marco Giancinto Pannella. Víím dobře, že můj hlas bude hlasem ztraceným. Ale stejně jej budu volit a nikdo nebude moci říct, že mi nebyla dána svoboda, abych si zvolil a vybral. Ve druhém kole, podruhé, pak budu muset vybrat kandidáta, kterého preferuji jako druhého, případně toho nejméně nepříjemného. Ale i tohle je moje volba, nikoliv strany či mafie“ (Sartori 2015: 40-41).

Skutečnost, že Itálie v poválečném období zavedla „normální proporční volební systém, jenž fungoval, aniž by se rozbujely malé straničky“,⁵ považuje za logickou. Obavy z komunistů u moci totiž znamenaly velkou

koncentraci hlasů pro středovou křesťanskou demokracii. S myšlenkou, že v Itálii by měl být zaveden většinový volební systém (jednokolový), jenž přirozeně povede ke vzniku systému dvou stran britského typu, přichází na začátku 90. let Marco Pannella s Mariem Segnim. „Znovu a znovu bez přestání po desetiletí jsem psal, že Pannella a ostatní se krutě mýlí. Po desetiletí jsem upozorňoval, že zatímco většinový jednokolový systém nás stranický systém roztříští, dvoukolový většinový by nás k dvoustranictví mohl přiblížit“ (Sartori 2015: 38). Výsledkem se následně stalo přijetí tzv. Mattarella (smíšený volební systém, v obou komorách $\frac{3}{4}$ křesel rozdělovaných většinově a zbývající $\frac{1}{4}$ poměrně).⁶ Dle Sartoriho pak „Mattarellem byla zahájena naše cesta k nevládnutelnosti“ (s. 39). Zatímco obhájci Mattarella připisovali nárůst počtu stran a tříštění stranického systému právě zbývající poměrné čtvrtině, Sartori to považuje za směšné. „Nastalá multiplikace stran byla způsobena ‚desistencemi‘“ (tj. dohodami o upuštění, pozn. překl.). Strany, které nemohly zvítězit v souboji v jednomandátových obvodech, vydíraly větší strany a výměnou za své hlasy pro sebe žádaly množství obvodů, kde měly jistotu“ (Sartori 2015: 39). Roztříštěný stranický systém plný ministraniček, jejichž počet v druhé Prodiho vládě (květen 2006 – květen 2008) dosáhl (s proměnami) až 15 subjektů, měl být „vyhlášen“ novým zákonem zvaným *Porcellum*, který byl přijat v roce 2005 za vlády Silvia Berlusconiho a stál za ním politik Ligy Severu Roberto Calderoli. Na základě tohoto volebního zákona získává vítěz voleb (tedy strana či koalice) bonus (prémii), který mu zajistí většinu ve Sněmovně i v Senátu. Jak k tomu Sartori poznamenává: „Lék byl ale horší než samotné zlo“ (Sartori 2015: 39). Co se týká dvoukolového většinového systému, ten Silvio Berlusconi vždycky odmítal. „Mám po-

⁴ S tzv. otevřeným druhým kolem. Tzv. parlamentní neboli otevřený dvoukolový systém „nemá předem stanovený počet kandidátů postoupivších do druhého kola, ale o postupu rozhoduje podíl hlasů z prvního kola. Volební zákon předem určuje minimální hranici pro postup. Tato procentuálně stanovená hranice může být velmi různá. Nejznámějším příkladem je 12,5 % z voleb do francouzského Národního shromáždění“ (Lebeda 2011: 245).

⁵ V období tzv. První italské republiky zde menší stranické subjekty existovaly (např. republikáni, liberálové či MSI). Podle Sartoriho „(n)edokonalý bipartismus Giorgio Galliho fungoval (jako takový) dokud byla PCI silná a představovala hrozbu. Ale jakmile došlo ke sblížení mezi Berlinguerem a Andreottim, jeho multiplikační efekty se stávaly stále evidentnějšími“ (s. 39). I tak byl však počet malých stran nesrovnatelný s nárůstem stranické fragmentace v období po přijetí volebních reforem.

⁶ Čtvrtina křesel, která se rozděluje poměrně, zmírňuje (kompenzuje) disproporčnost většinové volby ve vztahu k malým stranám.

dezření, že nikdy nepochopil, že v jeho balíku hlasů existuje tvrdé jádro, či lépe okouzlený elektorát, který bude hlasovat pro něj nebo nic. Pokud tito voliči vidí, že ve druhém kole již Berlusconiho kandidát není ve hře, nehlasuje a basta. Ale hlasoval by, kdyby Kavaliérův kandidát měl šanci vyhrát. Tohle je pravděpodobně to tajemství, které Berlusconi mu vždycky unikalo“ (Sartori 2015: 41).

Rovněž k volebnímu zákonu z roku 2015, zvaném na návrh současného italského premiéra *Italicum* a vypracovaném s mnoha proměnami Renziho vládou (zpočátku na základě dohody se Silviem Berlusconiem a Forza Italia), se Sartori staví velmi kriticky (problém má Sartori již s názvem, což však dle politologa Roberta D'Alimonteho a autora původního verze návrhu není nijak překvapivé vzhledem ke skutečnosti, že toto označení na rozdíl od ostatních Sartori sám nevymyslel).⁷ Tento zákon nahradil tzv. *Porcellum* poté, co jeho části byly ústavním soudem označeny za neústavní. Ve finální verzi, neb návrh byl výrazně pozměňován, se podle jeho autorů jedná o dvoukolový proporční systém s 3% volebním prahem a většinovou premií. Ve skutečnosti ale jde o smíšený systém vzájemné fúze, principiálně známý z francouzských komunálních voleb. Jeho italská podoba však svou kvalitou za francouzským vzorem dosti zaostává. Ve 100 vícemandátových obvodech se utkávají kandidátky stran. Pokud některá z nich získá alespoň 40 % hlasů, získává automaticky většinu mandátů a zbytek jich je rozdělen ostatním stranám proporčně. Pokud žádná 40% hranici nepřekročí, koná se druhé kolo,

kam postoupí dvě nejsilnější strany z prvního kola. Ve Francii však postoupí každá nad 10 % hlasů a ještě navíc mohou před druhým kolem uzavírat koalice. To je ale v italském systému zapovězeno. Italský model tak přináší striktně uzavřené druhé kolo, kterého Sartori nikdy nebyl příznivcem, na rozdíl od otevřeného druhého kola francouzského typu. Vítěz získá nadpoloviční většinu a zbytek mandátů se dělí poměrně podle výsledků ostatních stran z prvního kola. Systém tedy nemotivuje k předvolební spolupráci malých stran, jako je tomu ve francouzském případě. Systém se systematicky snaží o genderovou hyperkorektnost, což vrcholí povinností voliče odevzdat své dva fakultativní preferenční hlasy kandidátům opačného pohlaví. Přestože jsou kandidátky otevřené a voliči mohou udělovat až dva preferenční hlasy, lídr je vždy blokován na prvním místě a nelze ho vyřadit ze hry. Při stovce obvodů a volebních ziscích italských stran je zřejmé, kolik mandátů bude zvoleno vůlí voličů a kolik jich obsadí stranami vyblokování lídři.

Sartoriho odpor k *Italicu* je tedy pochopitelný. K táhlému problému italské politiky dodává, že návrhy volebního zákona, které by se blížily vhodnému řešení, narážejí na odpor „(m)ožná kvůli neznalosti, která není mezi našimi zákonodárci neobvyklá, ale mám podezření, že především proto, že takový návrh by poslal domů spoustu lidí“ (Sartori 2015: 41-42).

Bez ohledu na politickou korektnost

Není to nicméně jen obsah argumentace v případě některých kontroverzních témat, jimž se Giovanni Sartori nejen ve své knize věnuje a která mnohdy budí čtenářský rozruch a kritiku, ale právě i způsob, jimž profesor v posledních letech vyjadřuje své názory zejména v italském tisku. Jistý vlastními argumenty, říká je přímočaře, bez oklik, někdy volí expresivní jazyk, často bez ohledu na politickou korektnost či na její hraně. Nemá na ni čas, jak naznačuje, je mu 92 a na-

⁷ Byl to právě Giovanni Sartori, který v Itálii zavedl úzus označovat volební zákony s využitím latinismů. V případě názvu *Mattarellum* jej Sartori odvodil ze jména autora předlohy, tehdejšího křesťansko-demokratického politika (a v současnosti italského prezidenta) Sergia Mattareilly. Pro *Porcellum* pak vychází ze slova *porcata*, což by se dalo přeložit jako „prasárna“. Samotné *Italicum*, jehož autorství je připisováno premiérovi Renziemu, Sartori překřtil na poměrně výmluvné *Bastardellum*.

víc nehodlá přestat říkat, co si myslí. Nejsme na to zvyklí, ne že by politologové neodhalovali své skutečné myšlenky, ovšem jsou co do formy i obsahu svých vyjádření obvykle daleko opatrnější. Sartori však tento společensky aktivní postoj zastává dlouhodobě, neboť je přesvědčen, že politologie nemá být vědou odtrženou od reality: *“Pokud politologie není praktickou vědou, pak své snažení obětujeme na oltář sterility.”* Nebo také: *„Politická věda je vědou pozorování a předpovědi nejpravděpodobnějších možností budoucího vývoje. Je nutné znát aktuální politickou realitu“* (Kubát 2015: 18 a 21).

V každém případě představuje profesora údernost styl, který občerství. Ostatně čtenářům Sartoriho knih je jasné, že za jeho žurnalistickou jazykovou zkratkou obvykle stojí rozvedené a propracované teze. Možná to tedy chce i trochu nadhledu a asi i smyslu pro humor. Sartori totiž dovede perem i jazykem umlátit jako kladivem. Mediální zájem v tomto smyslu vzbudil jeho rozhovor pro deník *Il fatto quotidiano* v souvislosti s vydáním knihy, kdy kromě vlastních (italských) řad⁸ nešetřil ani amerického prezidenta Obamu či papeže Františka. Na adresu prezidenta Obamy si postěžoval, že v době, kdy studoval na Columbii v programu, v němž Sartori tehdy vyučoval, jej nikdy na svých přednáškách neviděl. *„To Vám připadá jako schopný člověk? (...) Vyučoval jsem tehdy dva pro něj velmi důležité kurzy! Jeden na teorii demokracie a druhý o metodě, logice a jazyce v politice. To chceš dělat politiku a nenavštívuješ tyto kurzy? Zajímalo ho jen, aby byl*

⁸ Sartori se netají svými negativními názory na současný vývoj italské politické scény, zejména je výrazně kritický k premiérovi Matteovi Renzi: *„Celý dnešní systém je postaven na chybách a neschopnosti. Máme parlament zvolený na základě hanebného Porcella, který teď reformuje ústavu. Máme předsedu vlády, který neuvítěl ve volbách, ale jednoduše vyhrál primárky ve vlastní straně. Pak uvítěl v evropských volbách, ale to s tím přirozeně nijak nesouvisí (...) Primárky a potom také evropské volby byly využity jako legitimace. Ale to není v pořádku!“* (Sartori 2016).

zvolený.“ Na otázku redaktora v souvislosti s ISIS a radikálním islamismem, zda nyní stojí islám proti křesťanství a jde skutečně o válku náboženství, Sartori odpověděl: *„Vzbudte se, mladíku! Co jiného by to bylo? Papež má svou zodpovědnost.“* O papežových postojích a politice církve pokračuje: *„(František) je lišák. Ohledně masakru křesťanů v Africe se vyjádřil pozdě a jen mlhavě. A církev vytváří obranný zákop pro všechny, kdo se staví proti kontrole porodnosti. Ale přelidnění představuje nejdramatičtější krizi naší doby. Kam je dáme? Co jim k čertu dáme jíst?“* Na redaktorovu poznámku, že papež František je velmi oblíbený, Sartori přiznává, že proti Argentincům má předsudky. *„Nechci, ale je to tak. On je v prvé řadě mazaný a navíc Argentinec. Všechny špatné Italy jsme poslali do Argentiny. A do závorky: nikdy jsem tam nepřijal žádný čestný titul“* (Caporale 2015).

Válka dosud neznámá

Právě otázkám spojeným s válkou proti terorismu, křesťanstvím, islámem a jejich pohledu na vládnutí jsou věnovány dvě následné kapitoly pod čísly IV a V. Ze Sartoriho mnohých vyjádření víme, že to, co se odehrává mezi Západem a islámským terorismem, on válkou nazývá. *„Chybovat v označení, znamená chybovat ve věci samé. (Sartori 2015: 45). (...) Je jisté, že nemohu eliminovat realitu tím, že zruším slovo, jež ji označuje. (...) Pokud existuje náboženský konflikt, tak existuje. Používat zmýlená slova vede jen ke zmýlené diagnóze a léčbě. Lékař, který zápal plic označí za nachlazení, je lékařem, který zabije svého pacienta“* (Sartori 2015: 54). Podle Sartoriho ti, kteří slovo válka k popisu toho, co se děje, neuvítají, opírají se o kritéria platná v minulosti. *„Ale válka, o níž mluvíme, je válkou dosud neznámou, bez minulosti.“* Kvalifikuje ji jako 1) *teroristickou* (protože ji nevedou vojska stojící proti sobě, a proto, že cílem je terorizovat protivníka nahodilým zabíjením s cílem posílit efekt teroru), 2) *globální* (teroristické války „vnitřního“

typu nejsou nic nového, rozdíl oproti válce globální je v rozsahu s tím, že terorismus se proměnil v globální válku s Usámou bin Ladinem a cílem jsou také muslimské země považované za moderátní nebo laicizované), 3) *technologickou* (protože nežívá zbraně konvenčního konfliktu a těží z vysoké zranitelnosti technologické společnosti, přičemž tento aspekt Sartori považuje za „největší, nejrelevantnější a alarmující novinku“), 4) *náboženskou*. „Tato specifikace je esenciální, protože jinak uniká vážnost a rozsah této války (...). Říci ‚náboženská válka‘ samozřejmě neznamena, že velká část islámu je fundamentalistická, a o to méně, že fundamentalismus musí být skutečně teroristický. Proboha to ne. Znamená to ale, že výjimečná síla islámského terorismu je odvozena z těchto dvou elementů: je vyživován náboženským fanatismem a je chráněn náboženskou vírou. Islám je velké moře, v němž jsou teroristi žraloky. Tudiž islámští teroristé nejsou ryby na suchu, nebo ryby, které by bylo možné izolovat jako teroristy ukotvené v ideologii či nacionalismu. Jsou to ryby ve vodě, živé a množené mořem, v němž plavou“ (Sartori 2015: 46-48).

Sartori se rovněž zabývá příčinami laicizace původní *Respublica Christiana* a teokratickým základem prostoru islámu. Hlavní rozdíly tkví jednak v míře ovládnutí právního systému společnosti, a jednak v míře „ozbrojení“ náboženství, přičemž v obou případech je to křesťanství, které nikdy nedosáhlo dominance a převahy. Ostatně těmto rozdílům se Sartori věnoval už ve své knize z roku 2000 *Pluralismo, multiculturalismo e estranei* (*Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Esej o multietnické společnosti*, 2011). Zde připomíná: „Víra, již Muhammad hlásá v koránu, je monoteistická a není o nic méně univerzální nežli víra katolická; islám je však mnohem více totalizující, invazivní a všeprostupující než katolicismus. Totalizujícímu pokušení katolického vyznání střídavě zamezovaly dva faktory. Prvním z nich byla dříve

*existující římská civilizace, jejíž právní zřízení nebylo nikdy vyvráceno. Proto neměl Západ nikdy právo, jež by se odvozovalo od Písma svatého. Za druhé na rozdíl od islámu nevládla římská církev nikdy mocí vojenskou.*⁹ (...) Je navíc zřejmé, že už po staletí se křesťanství vřazuje do širšího laického kontextu, jež ho obklopuje a vymezuje jeho hranice, odděluje záležitost Boží od těch, jež Bohu nepřísluší. Islám se oproti tomu nikdy nestřetl s překážkami a vnějšími vlivy. Vznikl, abych tak řekl, na písku, totiž na jakési tabula rasa. Korán je zároveň jediným zdrojem jeho práva; islám měl opravdové armády (a byly to armády nezadržitelné, jež po Muhammadově smrti zničily během několika desetiletí perskou říši, okleštily byzantskou říši a dobyly celou severní Afriku a poté i Španělsko); víra je v islamismu odjakživa ‚bezmezná‘. Podle islámu všechno náleží Bohu. Jistě, také islám se včleňuje do dějin, a proto se mění, rozrůžňuje a vzdaluje svým kořenům. Ovšem nijak dramaticky. A právě tomuto bodu musíme dobře porozumět“ (Sartori 2011: 87-88).

Zajímavá úvaha je věnována otázce „pravého“, „autentického“ islámu, a jestli se jedná o islám „fundamentalistický“ či „umírněný“. Sartori je skeptický k možnosti dopracovat se k odpovědi studiem Koránu, v němž lze nalézt varianty obojího a mnoho dalších. „Já se tudíž nedomnívám, že by existoval ‚pravý‘ islám“. Ovšem tím hlavním bodem je, který islám dnes vítězí. Což je, obávám se, islám extremistický a fundamentalistický (...). V historii ti nepřítomní, v tomto případě spící muslimové, kteří jsou mimo soustavný dosah masové komunikace, nehrají roli, jsou vymazáni. Islamisté, kteří hrají roli, jsou ti, které vybudilo poselství nenávisti a zavržení Západu“ (Sartori 2015: 65). Pozornost obrací následně k „moderátnímu“ islámu a jeho

⁹ Tento bod Sartori ještě dále vysvětluje. „Papež nikdy neměl armádu, šavle a jízdní oddíly: i v době, kdy jeho duchovní moc dosahovala nejvyššího stupně, musel vždy vyjednávat s ‚mocí materiální‘ – s feudálními pány, císaři a panovníky“ (Sartori 2011: 88).

státním představitelům (podrobněji zmiňuje Saudskou Arábii, Turecko, Maroko, Pákistán, „(o)všem tento islám je umírněný především v tom smyslu, že nedeklaruje svatou válku proti Západu“) (Sartori 2015: 67). V nich nevidí „záchranu“ Západu, ale považuje je spíše za státy, jež by vzhledem k vnitřnímu stavu, vývoji a křehkým perspektivám potřebovaly samy „zachránit“.

Imigrace a integrace

Kapitoly VI., VII a VIII. popisují Sartoriho pohled na otázky integrace a práva pobytu, v poslední části rovněž otázku nahlíží s využitím weberianských kategorií „etiky záměru“ (*Gesinnungsethik*) a „etiky odpovědnosti“ (*Verantwortungsethik*). V některých aspektech i zde navazuje a rozvíjí myšlenky ze své knihy *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*, již se před 16 lety zařadil mezi jedny z prvních akademicky vlivných kritiků konceptu a politiky multikulturalismu.

Z pohledu vymezení práva na občanství profesor navrhuje „třetí princip“ jdoucí za klasické přístupy vycházející z *ius sanguinis* (jedinec získává občanství po svých rodičích) a *ius soli* (občanství je určeno místem narození). Tento „třetí princip“ by spočíval v „udělení stálého pobytu, jenž by byl přenosný na děti, ale stále by bylo možné jej zrušit, každému, kdo vstoupí do země legálně s platnými doklady, a neříkám s pracovním místem zajištěným, ale alespoň slíbeným či důvěryhodným“ (Sartori 2015: 71). Tato definice by poskytla společnosti dostatek času na další rozhodnutí dle okolností, aniž by působila problémy. Jediné omezení vyplývající z takto definovaného „statusu“ by se dle Sartoriho týkalo hlasovacího práva, „což mi nepřípadá tak strašně, ledaže by tito obyvatelé chtěli vytvořit vlastní stranu, což by v Itálii znamenalo stranu islámskou. Kdyby tomu tak mělo být, pak bych doporučoval tomu zabránit“ (Sartori 2015: 72).

Sartori rovněž upozorňuje na rozdíly mezi různými typy imigrace a imigrantů, což má

významné důsledky pro pojetí integračních snah. Imigranti ze zemí, které nazývá „genericke severské“ přicházejí na Jih¹⁰ z důvodu možnosti lepšího platu. „Ale Polák zůstane Polákem, nechce se integrovat, protože ho to nezajímá. To samé platí pro Čecha, Slováků nebo Dána. Když se stěhují tito pracovníci, je to proto, že si mohou více vydělat, ale pak se vrátí do vlasti“ (Sartori 2015: 79-80). V případě příchodů zejména z Afriky a zemí okolo Středozemního moře se však jedná o velmi chudé národy, které čelí mnoha ohrožením a nedostatkům. Tito pak přicházejí do Evropy, aby přežili, a pokud možno, zůstali trvale.

Otázkám integrace a imigrace se Sartori ve svých komentářích věnuje poměrně pravidelně. Jeho vyhraněné názory dokonce v červnu 2013 způsobily mezi ním a vedením *Corriere della Sera* vážnou roztržku. Problém nastal, když deník upozadil Sartoriho článek věnovaný důrazné kritice ministryně pro integraci a otiskl jej bez předchozí dohody a upozornění místo na první straně až na straně 28, čímž naznačil distanci deníku od jeho vyjádření. To profesora velmi pobouřilo a rozčílilo, protože deník ignoroval do té doby fungující pravidlo. Sartorimu pak komentář vynesl mnohá obvinění z rasismu, kterážto zásadně odmítl. O co šlo? V článku nazvaném *Itálie není národem mesticů. Tak proto ius soli nefunguje*, Sartori poměrně drsným způsobem zpochybnil rezortní odbornost ministryně pro integraci ve vládě Enrica Letty.¹¹ Cécile Kyenge byla první ministryní černé pleti v italské vládě, jež se narodila v Kongu, v Itálii vystudovala medicínu a specializovala se na oční lékařství. „Co ví o integraci, o *ius soli* a *potažmo* o *ius sanguinis*?“ Sartori vyjádřil pochybnost, že četla jeho knihu, či zná jeho návrhy ohledně integrace. „Ať je

¹⁰ Označení Jih zde souvisí s italským pohledem. Jinak pochopitelně míří i na Západ a Sever do celé (vyspělé) Evropy.

¹¹ Enrico Letta vládu vedl v období od dubna 2013 do února 2014.

to jak chce, naše očařka vyjádřila názor, že jsme všichni mestici a že naše země musí přejít z principu *ius sanguinis* (kdo je potomkem Italů, stává se Italem) na princip *ius soli* (kdo se narodí v Itálii, stává se Italem). Obvykle v minulosti se *ius soli* aplikovalo v Novém světě, a tedy v zemích s nižším počtem obyvatel, které potřebovaly nové občany, zatímco *ius sanguinis* platilo pro populace usazené, které po staletí obývaly dané území. Dnes je toto pravidlo porušováno v mnoha zemích následkem převládajících myšlenek postkolonialismu¹² a faktu, že levice, poté co přišla o svou ideologii, si osvojila politiku (považovanou za osvícenou a progresivistickou) otevřených dveří pro všechny, také dveří zemí přelidněných a navíc postižených obrovskou nezaměstnaností mladých lidí (...). Ale ministryně Kyenge vysvětluje, že práce imigrantů je „faktorem růstu“ vzhledem k tomu, že téměř jeden z deseti italských podnikatelů je cizinec. A kolik je takových italských podnikatelů, kteří naopak neuspěli? Data říkají, že je jich mnohem více. Ale tato srovnání se dělají těžko, vzhledem k tomu, že „podnikatel“ je velmi elastické slovo. Otevři si malinkatý stáneček a hned jsi podnikatel. A pak, kolik je imigrantů, kteří se potulují po ulicích a ohrožují bezpečnost? Skvělá ministryně také objevila, že naše země je zemí „mesticů“. Pokud Vám italský stát na to dá peníze, měla byste si koupit slovníček, z něž byste zjistila, že *mestic* znamená osobu narozenou rodičům odlišných ras (etnik). Například Brazílie je země hodně mestická. Ale Itálie skutečně ne (...). Ale úplně nejlepší ze všeho, co naše domnělá expertka na imigraci považuje za jasné, je skutečnost, že afričtí a arabští mladí narození v Itálii jsou *eo ipso* „integrovány“ občany. Tohle je na Nobelovu cenu (...)“ (Sartori 2013).

¹² Sartori použil těžce přeložitelný výraz *terzomondismo*, který (mimo jiné) označuje politický názor, podle něž zaostalost zemí třetího světa byla způsobena a je následkem koloniální politiky zemí Západu. Termín postkolonialismus se tak (v jedné ze svých významových rovin) užitému slovu přibližuje asi nejvíce.

Buňka a duše

Dvě poslední témata, jež knihu uzavírají, Sartori věnuje zamyšlení nad otázkami lidského života a jeho samotného počátku (IX. *Buňka nemá duši*, X. *Embryo a člověk*). Může se zdát, že zde Sartori odbočuje od akutních politických otázek spíše na pole katolické teologie, nicméně jeho úvahy zapadají do kontextu italského politického diskurzu, neboť jsou mj. reakcí na dlouholeté debaty v Itálii spojené s přijetím problematického zákona o asistované reprodukci (č. 40/2004), do jehož znění několikrát zasáhl i Ústavní soud prohlášením některých jeho částí za nezákonné. Sartori odmítá postoj katolické církve v Itálii považující embryo (od momentu početí) za lidskou bytost. „(...) je třeba určit, co je to lidský život a co jej takovým činí. Ještě zhruba před půl stoletím jsme to věděli. Obecně (až na výjimky) pro církev a v pojetí víry byla lidská bytost nadána a charakterizována duší a ‚racionální duše‘, řečeno se svatým Tomášem, přichází později, jistě nikoliv okamžitě s počtím“ (Sartori 2015: 90). V jeho pohledu tak církev zapomíná na duši a omezuje se na „biologickou koncepci života, která obviňuje z vraždy toho, kdo ukončí ‚vegetativní život‘, jež je mentálně již mrtvý, a která upřednostňuje možnost života embrya nad ‚duchovním životem‘ (s vlastním vědomím sebe sama) toho, kdo svůj život právě žije a očekává od pokroku v medicíně možnost se léčit“ (Sartori 2015: 95).

Sartoriho příspěvky do debaty ohledně postoje katolické církve a papeže Františka se kromě restriktivního přístupu v otázkách asistované reprodukce většinou zaměřuje na kritiku politiky Vatikánu vůči masové imigraci a nastavení nutných směrů působení: „Papež František vzbuzuje velké sympatie, ale podle mě začal špatně. Jeho priority nechápu“ (s. 74). Domnívá se, že hlavní úsilí by mělo směřovat právě na problémy řešení chudoby v rozvojových zemích spojené zejména s vysokou porodností, kdy je nejvyšší čas k přehodnocení názorů ve vztahu ke

kontrole porodnosti a ochraně před početím. K podpoře své politiky může, jak Sartori upozorňuje, papež využít síly katolických hlasů v mnoha zemích od Mexika, přes Latinskou Ameriku až po Filipíny.

V *Cestě směrem nikam* se Giovanni Sartori vrací k řadě otázek a problémů, kterým se věnoval již ve svých dřívějších publikacích. I dosud poslední kniha je ztělesněním jeho celoživotního přesvědčení, že „*posláním politologa je usilovat o ovlivnění směřování politiky, protože politolog zná politiku lépe než politik*“ (Kubát 2015: 22). Ani tentokrát, stejně jako ve svých dřívějších politických komentářích a politické publicistice, nešetří pronikavou kritikou namířenou vůči politickým představitelům, ale i širší demokratické západní společnosti. Je však třeba zároveň dodat, že Sartoriho kritika není bezúčelná. Stojí za ní promyšlené argumenty, jejichž přesvědčivost ani s přibývajícím věkem

neslábne. Kromě toho je Sartori ve svých myšlenkových pochodech i závěrech neuvěřitelně zapálený a i v této útlé knize naplňuje pověst „*un politologo militante*“ (bojovného politologa),¹³ který se neohlíží ani na politickou korektnost a jemnocit, ani na své kritiky či jakékoliv politické zájmy. Formuluje závěry, kterými chce přispívat k tomu, aby v současném světě obtížné tvorby demokratické politiky fungovaly mechanismy a struktury, které budou moci napomáhat jejímu zdravému vývoji. A tak na závěr nezbývá než konstatovat, že na Sartorim položenou otázku z doslovu knihy „*Je skutečně pravda, že v létě o vážnou knihu nikdo nestojí?*“ můžeme alespoň za nás odpovědět, že nikoliv. Starého pána totiž stojí za to číst i v parném létě.

¹³ S označením „*bojovný politolog*“ přišel Stefano Passigli ve svém textu z roku 2005 (cit. dle Kubát 2015: 22).

Markéta Zapletalová¹⁴ a Eva Lebedová¹⁵

LITERATURA:

- CAPORALE, Antonello (2015). Rozhovor s Giovanni Sartorim. *Il Fatto Quotidiano* [online]. 30. 6. 2015 [cit. 2016-03-05]. Dostupné z WWW: <<http://www.dagospia.com/rubrica-3/politica/sartori-pi-brillante-politologo-italiano-sistema-feste-questo-103911.htm>>.
- KUBÁT, Michal (2015). Giovanni Sartori: empirický a angažovaný politolog v přespříliš empirické a pramálo angažované politické vědě. *Acta Politologica*. Vol. 7, no. 1, pp. 12-27.
- LEBEDA, Tomáš (2011). Dopady dvoukolového většinového systému na reprezentaci stran v Senátu. *Sociologický časopis*. Vol. 47, no. 2, pp. 243–271.
- PASQUINO, Gianfranco (2009). Giovanni Sartori. Democracy, Parties, Institutions. In CAMPUS, Donatella; PASQUINO, Gianfranco (eds.). *Masters of Political Science*. Colchester: ECPR Press, pp. 167-178.
- PASSIGLI, Stefano (2005). Un politologo militante. In PASQUINO, Gianfranco (ed.). *La scienza politica di Giovanni Sartori*. Bologna: Il Mulino, pp. 213-246.

¹⁴ Mgr. Markéta Zapletalová, Ph.D., působí jako odborná asistentka na Katedře politologie a evropských studií FF UP v Olomouci. Zabývá se otázkami italské politiky a problematikou institucí a vývoje Evropské unie. E-mail: marketa.sustkova@upol.cz.

¹⁵ Mgr. Eva Lebedová, Ph.D., působí jako odborná asistentka na Katedře politologie a evropských studií FF UP v Olomouci. Specializuje se na problematiku politické komunikace, volebních kampaní, politického marketingu a české politiky. E-mail: eva.lebedova@upol.cz.

- SARTORI, Giovanni (1989). Videopolitica. *Rivista Italiana di Scienza Politica*. Vol. 19, no. 2, pp. 185-189.
- SARTORI, Giovanni (1997). *Homo Videns. Televisione e Post-Pensiero*. Roma-Bari: Laterza.
- SARTORI, Giovanni (2001). *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- SARTORI, Giovanni (2004). Where is Political Science Going. *Political Science and Politics*. Vol. 37, no. 4, pp. 785-787.
- SARTORI, Giovanni (2011). *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Esej o multietnické společnosti*. Praha: Dokořán.
- SARTORI, Giovanni (2013). L'Italia non è una nazione meticcia. Ecco perché lo ius soli non funziona. *Corriere della Sera* [online]. 17. 6. 2013 [cit. 2016-05-03]. Dostupné z WWW: <http://www.corriere.it/opinioni/13_giugno_17/sartori-ius-soli-integrazione-catena-equivoci_686dbf54-d728-11e2-a4df-7eff8733b462.shtml?refresh_ce-cp>.
- SARTORI, Giovanni (2015). *La corsa verso il nulla. Dieci lezioni sulla nostra società in pericolo*. Milano: Mondadori.
- SARTORI, Giovanni (2016). Sartori asfalta Renzi: 'Imbroglia su tutto.' *Il Giornale* [online]. 6. 2. 2016 [cit. 2016-05-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.ilgiornale.it/news/politica/sartori-asfalta-renzi-imbrogli-su-tutto-1221179.html>>.